

Пантюк Тетяна

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
загальної педагогіки та дошкільної освіти,
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна
ORCID: 0000-0003-0672-9663
e-mail: *pantyuk.tetiana@gmail.com*

Ревть Алла

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти,
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна
ORCID: 0000-0002-8006-6186
e-mail: *alla_revt@ukr.net*

**ДИТИНОЦЕНТРИЗМ ВИХОВАННЯ У ТВОРЧОСТІ
ПИСЬМЕННИКІВ ЗАКАРПАТТЯ (20–30-х рр. XX ст.)**

Анотація. У статті проаналізовано і обґрунтовано питання змісту та сутності розуміння проблеми дитинства та дитиноцентричного виховання крізь призму творчості закарпатських письменників, літераторів 20–30-х рр. XX ст., а також основні ідеї, суть дитиноцентризму у вихованні. Визначено їх залежність від історичних та політичних подій, суспільних обставин, родинно-побутових традицій, матеріального стану громади та сім'ї, пануючих родинно-побутових цінностей.

Авторами зроблено спробу визначити умови оптимальної моделі тогочасного виховання з урахуванням принципів гуманізму, демократизму, дитиноцентризму всупереч суспільним обставинам досліджуваного періоду, адже розуміння дитиноцентризму сприяє цілісному баченню педагогіки у розрізі історії.

Дослідження історичного аспекту цієї наукової проблеми дозволяє майбутнім дослідникам зрозуміти багатозначність педагогічного бачення дитиноцентризму виховання, термінів, які було введено в обіг представниками різних педагогічних та літературних течій, змісту, який вкладався у це поняття.

У статті йдеться про важливість відстеження історичного бачення письменниками Закарпаття педагогіки дитиноцентризму, що дає можливість

відстежити розвиток проблеми від періоду становлення й популяризації до занепаду, аби відродитись знову у сучасній українській освіті.

Ключові слова: виховання, особистість, формування, зміст виховання, закарпатські письменники, дитиноцентризм, традиції.

Постановка проблеми. Проблема сутності виховання була і залишається актуальною впродовж існування людства. З огляду на становище, загальні тенденції і настрої в суспільстві, пануючі погляди на дитину як об'єкт виховання, матеріальний статус сім'ї та освіти відповідне соціальне замовлення, що й диктують напрями і форми виховного процесу, формують виховні традиції, на ґрунті яких, виробляються концептуальні засади стратегії виховання: гуманізм, дитиноцентризм, демократизм чи авторитаризм, насильство, нівелювання особистості, догматизм тощо.

Умови сьогодення підтверджують такі тенденції, оскільки переосмислення сутності, змісту та методів виховання і розуміння місця і ролі у них власне дитини визначають і загальний розвиток суспільства – від авторитаризму до демократії і свободи, чи навпаки.

У сучасному технологічному світі у процесі виховання все помітнішими стають тенденції неповторності та унікальності кожної особистості, збереження автентичності, примноження і збереження української національної виховної традиції, усвідомленепрагнення до євроінтеграції тощо.

Корифеї української педагогічної науки робили наголос на тому, що у жодній із країн світу немає виховання назагал. Виховання завжди є відображенням конкретно-історичного стану країни, має національно-державне забарвлення і спрямовується на формування представника певного народу і громадянина конкретної держави. На таких наукових позиціях стояв К. Ушинський: «...рішуче заперечував спроби створити якусь універсальну, космополітичну теорію виховання для всіх століть і народів, теорію, відірвану від конкретних інтересів часу і місця» (Ушинський, 1953).

Сьогодні все частіше ми говоримо про дитиноцентризм як концепцію, де дитина визнана головним пріоритетом; суб'єктом освітнього процесу; активним, творчим, відповідальним, діяльним перетворювачем оточуючої дійсності. Такі тенденції прослідковуються у психології, педагогіці, філософії, літературі.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Проблемі дитиноцентризму виховання, вивченню світу дитинства присвячено значну кількість фундаментальних досліджень як в теорії педагогіки, психології, так і в спадщині поетів, письменників, філософів, етнографів.

У світовій науковій літературі проблема дитини і дитинства існує вже не один десяток років. У 1882 році з'явилася фундаментальна праця В. Прейера «Душа дитини», метою якої було пробудження інтересу до вивчення світу дитини, її розвитку, можливість наукового аналізу проявів психічного життя у період дитинства (Preyer, 1882).

Також у основу досліджуваної проблеми лягла праця Філіпа Арієса, що побачила світ у 1960 році. Вчений пропонує тезу, що дитинство довгий період не вивчалось, що підтверджується середньовічним баченням дітей як мініатюри дорослих. Хоча, як твердить дослідник, починаючи із XVI ст., учені робили спроби «спостерігати» дитину, хоча це суттєво не змінила існуючої ситуації. Переважно науковці наголошують на тому, що в минулому не існувало цілісної концепції дитинства через те, що діти у суспільній ієрархії знаходилися на низькому її шаблі (Aries, 1960).

Термін «дитиноцентризм» увів у педагогічну науку видатний науковець Джон Дьюї близько ста років тому. Зокрема, він визначив його напрямки: орієнтація на індивідуальність та особливість, а також на інтереси кожної дитини та створення відповідного розвиваючого середовища; практична спрямованість навчання; виховання розумної, творчої, вільної та незалежної особистості (Дьюї, 2001).

На вільній діяльності як обов'язковій умові виховання та засудженні у цьому процесі свавілля і деспотизму, що «утворюють найогиднішу суміш» наголошував і К. Ушинський: «Обов'язком вихователя є зробити не лише все, що можливо для розвитку у вихованцеві любові до самостійної, улюбленої, вільної праці, але і для того, щоб попередити розвиток свавілля і деспотизму, тим більше, що, пригнічуючи їх, коли вони вже розвинулися, надзвичайно важко, якщо і можливо, не зачепити святого, законного прагнення до свободи». А от якщо в основі змісту виховного процесу лежить ставлення до людини як до найвищої цінності, якщо виховання має особистісну спрямованість та гарантує вільний саморозвиток, збереження дитиною своєї індивідуальності, то це, на думку К. Ушинського, і є «повним визначенням мети педагогічної діяльності» (Ушинський, 1953).

Проблема дитиноцентризму виховання чітко простежується у працях Григорія Ващенка, зокрема у «Виховному ідеалі» наголошується, що в основі розвитку дитини мають бути закладені загальнолюдські та національні цінності, а її виховання має базуватися на законах моралі, через творення добра, плекання її у любові та повазі до віку дитинства (Ващенко, 1994).

Мета статті – здійснити аналіз проблеми дитиноцентризму виховання у працях закарпатських письменників 20-х–30-х років XX століття, що є визначальним для освіти сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи крайову літературу Закарпаття окресленого періоду, відстежуючи у ній ідеї дитиноцентризму, виховний ідеал, акцентуючи увагу на системі виховання та розвитку дитини, яку свого часу запропонував Г. Ващенко, можемо побачити, як відбувається еволюція цих понять у творах письменників: від традиційно-етнічного, який бачимо в дитячому фольклорі, до ідеально-християнського, найкращий період якого припадає на часи пізнього просвітництва, згодом – до матеріалістично-комуністичного в радянський період, а тоді знову – повернення до українського національного виховного ідеалу часів Незалежної

України, проте тепер уже з позиції набутого історичного досвіду виховання дитини.

Вивчення проблем дитинства у різних науках зазвичай визначається вченими як певний напрям, що реалізується через традиційне теоретизування та впливу великої кількості засобів суспільного конструювання та реконструювання дитинства залежно від часу і місця віку та статі етнічних і релігійних відмінностей та інших чинників (Квас, 2011).

Одним із яскравих представників письменників Закарпаття, у працях якого простежуються ідеї дитиноцентризму виховання, є Юлій Боршош-Кум'ятський. Усі його твори просякнуті ідеями любові до дітей, відповідальності педагога за виховання та розвиток дитини. Автор завжди наголошував на тому, що педагог є прикладом для дитини, носієм освіченості та здобутків тих, кого він навчає.

Поезія, написана Юлієм Боршош-Кум'ятським у 20-х–30-х роках, попри переслідування та утиски, говорить нам про його дитиноцентристські погляди на виховання, а його педагогічна діяльність була практичним втіленням цих ідей (Козак, 2015).

Ще одним представником письменництва Закарпаття досліджуваного періоду, який звертався до проблем дитинства, виховання, освіченості, був Олександр Маркуш. Діти, які ростуть у любові, повазі, розумними, вольовими, вільними та стійкими стали головними героями оповідань автора. Окрім того, будучи істориком шкіл, О. Маркуш звертав увагу на співпрацю батьків та вчителів у великій справі виховання дітей, прагнув до гуманізації відносин між усіма суб'єктами педагогічного процесу, вимагав від учителів стриманості та поміркованості у відношенні до дітей.

У дитинстві О. Маркуш бачив особливу цінність, прагнув, щоб до дитини ставилися як до особистості, гідної поваги, яких не карають, а заохочують до розвитку, до пізнання чогось нового, невідомого, хвилюючого. З цією метою автор написав більше двох десятків підручників, видав «Підкарпатські народні казки», а також редагував журнали та збірки для дітей та молоді (Алмашій, 2011).

Проблемі виховання дитини, її розвитку, освіти та культурі присвятив своє життя та літературну творчість Федір Потушняк, іменем якого названа Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека. Написаний ним роман-епоса «Повінь», а також новели, які побачили світ на початку ХХ століття, відображають реальні картини життя людей, особливості становища дітей, вказував на неприпустимість їх безправ'я, злиденного життя. Своє учительське життя письменник присвятив вихованню у дітей почуття власної гідності, любові до людей та до рідного краю, а працюючи на посаді доцента університету, прищеплював студентам повагу до освіти, культури, любов до етнографії та краєзнавства.

До проблеми дитинства та дитиноцентризму виховання звертався один із найвідоміших літераторів Закарпаття, педагог, громадський діяч Микола Нодь, відомий зокрема тим, що був ректором Віденської духовної семінарії. У

виданій ним збірці пісень для дітей «Пам'ять із отпуска добрим дітям», написаній народною, колоритною мовою, знаходимо свідчення поваги автора до світу дитини, до її особистості, потреб та запитів. Будучи випускником богословської семінарії, Микола Нодь звертався до виховання духовності, емоційного благополуччя, соціального розвитку дитини, що й належить до основних принципів дитиноцентризму (Гомоннай, 1992).

Важливе значення як для української літературної спадщини, так і для дослідження проблеми дитиноцентризму виховання, має творчий доробок Івана Панькевича, відомого письменника, етнографа, що досліджував закарпатську культуру, звичаї та мову. Він видавав збірники, редагував журнали та часописи, зокрема «Науковий збірник товариства Просвіта», краснавчий журнал «Підкарпатська Русь», «Учитель» (педагогічний часопис, що виходив з 1920 по 1936 роки для педагогів), «Віночок для подкарпаторуських діточок» для молоді, у яких наголошував на важливості освіти, посиленні уваги до інтересів та цінностей дитини (Мушинка, 1992).

Цінними для сучасних дослідників проблеми дитиноцентризму виховання є літературна спадщина Миколаї Божук, яка здобула освіту в Ужгородській учительській семінарії і частину свого педагогічного та творчого доробку присвятила питанню виховання дітей та молоді. І хоча життя Миколаї було коротким, а значна частина рукописів втрачена у воєнні часи, літераторка залишила свій яскравий слід в історії педагогічної думки. Суть учительської праці зводилася усталенню до дитини як до особистості, що гідна поваги (Станинець, 1967).

Великий внесок у розвиток освіти, культури, жіночого руху в Карпатській Україні зробила Ірина Невицька, яка очолювала «Товариство українських письменників на Підкарпатті». Вона стала першою головою Жіночої Секції при «Просвіті», була активною громадською діячкою та знаною літераторкою, яка залишилася з дітьми в Україні попри еміграцію її чоловіка до США. Вона голосно на той час заявляла про права жінок, цінність освіти, проблеми учительської праці та проблеми виховання. Створена нею при «Просвіті» Жіноча секція «опікувалася вихованням дітей з вулиці, яких збирали у клубі в післяобідній час і співанням пісень, читанням віршів, оповідань та театральними дитячими виставами пробуджували у них національну свідомість і любов до рідного краю» (Габор, 2017).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проблема дитиноцентризму виховання для державної політики України у сфері освіти є особливо актуальною та гострою, оскільки пріоритетним напрямом її розвитку є особистісно-орієнтована модель, в основі якої, своєю чергою, є розширення можливостей дитини щодо вибору траєкторії життєвого та освітнього шляху. Інтерес до світу дитини, її буття та цінностей потребує концентрації уваги на ідеях дитиноцентризму виховання, зокрема, крізь призму історії педагогіки та літератури.

Українська літературна скарбниця зберігає доробки як проаналізованих нами праць закарпатських письменників з проблеми дитиноцентризму

виховання, так і багатьох інших, які не увійшли до нашої статті, але мають важливе для сьогодення значення. Звернення до літературних, філософських, історичних, психолого-педагогічних витоків вивчення світу дитини може надати перевірений часом матеріал, що ляже в основу розробки інноваційних моделей та проєктів. Адже у педагогічній науці бачимо популяризацію ідей дитиноцентризму виховання, що спрямовані на розвиток та саморозвиток особистості, а також значну увагу до спадщини науковців різних галузей, які працювали на початку XX століття, коли спостерігалось зародження та поширення дитиноцентрованої педагогіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Preyer, William T. (1882). *Die Seele des Kindes: Beobachtungen iiber die geistige Entwicklung des Menschen in den ersten Lebensjahren*.

Ariers, Ph. (1960). *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien r gime*. Paris : Pion. 503 p.

Дьбюї, Дж. (2001). *Моральні принципи в освіті* [пер. з англ. М. Олійник]. Л. : Освіта; Л. : Літопис : Центр гуманітарних досліджень Львівського національного ун-ту ім. І.Франка. 32 с.

Ушинський, К. (1953). *Психологічні основи виховання. Формуванні волі і характеру людини. Вибрані пед. твори в 2 томах*. Київ. Т.1. 492-500 с.

Ващенко, Г. *Виховний ідеал*. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с

Квас, О. (2011). Світ дитинства очима українських літераторів кінця XIX – початку XX ст. *Педагогіка та психологія*. Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2011. Вип. 566, сс. 70–79.

Козак, М. (2015). Оцінки творчості поетів Закарпаття 20-40х років XX ст. у західноукраїнській періодиці. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць*. М-во освітні науки України ; Ужгородський нац. унт. Ужгород, Вип. 20, сс. 121-125.

Алмашій, М. (2011). *Маркуш Олександр : [педагог, письменник, публіцист, краєзнавець, видавець]*. Русинська бібліографія. Ужгород. С. 252.

Гомоннай, В. (1992). *Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX - XX ст.)* [Текст] Ужгород : Закарпаття. 298 с.

Мушинка, М. (1992). Бібліографія друкованих праць І.Панькевича. *Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті І.Панькевича 22-24 жовтня 1992*. Ужгород. СС. 350.

Станинець, Ю. (1967). Згадаємо...: До 60-річчя з дня народж. Миколаї Божук. *Дукля. № 1*.

Габор, В. (2017). Жіночий рух у Карпатській Україні: національні, соціально-політичні та культурно-освітні аспекти (За матеріалами жіночої преси Галичини 1938-1939 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Вип. 7. С. 197-217. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2017_7_13 (дата звернення 12.04.2024)

REFERENCES

Preyer, William T. (1882). *Die Seele des Kindes: Beobachtungen iiber die geistige Entwicklung des Menschen in den ersten Lebensjahren*. [The Soul of a Child: Observation of the Intellectual Development of a Person in the First Years of life] [in German]

Ariers, Ph. (1960). *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien r gime* [The Child and Family Life Under the Old Regime]. Paris : Pion. 503 p. [in French]

Diui, Dzh. (2001). *Moralni pryntsypy v osviti* [Moral Principles in Education][per. z anhl. M. Oliynyk]. L. : Osvita ; L. : Litopys : Tsentr humanitarnykh doslidzhen Lvivskoho natsionalnoho un-tu im. I.Franka. 32 s. [in Ukrainian]

Ushynskiy, K. (1953). *Psykhologichni osnovy vykhovannia. Formuvanni voli i kharakteru liudyny* [Psychological Foundations of Education. Formation of Human Will and Character]. Vybrani ped. tvory v 2 tomakh. Kyiv. T.1. 492-500 c. [in Ukrainian]

Vashchenko, H. *Vykhovnyi ideal* [Educational Ideal]. Poltava : Poltavskiy visnyk, 1994. 191 s. [in Ukrainian]

Kvas, O. (2011). *Svit dytynstva ochyma ukrainskykh literatoriv kintsia XIX – pochatku XX st.* [The World of Childhood through the Eyes of Ukrainian Writers of the End of the 19th - the Beginning of the 20th Centuries]. *Pedahohika ta psykhohihiia*. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. u-t, 2011. Vyp. 566, ss. 70–79. [in Ukrainian]

Kozak, M. (2015). *Otsinky tvorchosti poetiv Zakarpattia 20-40kh rokiv XX st. u zakhidnoukrainskii periodytsi* [Evaluations of the Work of the Poets of Transcarpathia in the 20s-40s of the 20th Century in the Western Ukrainian Periodical]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: zbirnyk naukovykh prats*. M-vo osvity i nauky Ukrainy ; Uzhhorodskyi nats. unt. Uzhhorod, Vyp. 20, ss. 121–125. [in Ukrainian]

Almashii, M. (2011). *Markush Oleksandr : [pedahoh, pysmennyyk, publitsyst, kraieznaveets, vydavets]* [Markush Oleksandr: [Educator, Writer, Publicist, Local Historian, Publisher]. *Rusynska bibliohrafiia*. Uzhhorod. SS. 252. [in Ukrainian]

Homonnai, V. (1992). *Antolohiia pedahohichnoi dumky Zakarpattia (XIX - XX st.)* [Anthology of Pedagogical Thought of Transcarpathia (19th – 20th Century)][Tekst]. Uzhhorod : Zakarpattia. 298 s. [in Ukrainian]

Mushynka, M. (1992). *Bibliohrafiia drukovanykh prats I.Pankevycha* [Bibliography of printed works of I. Pankevich]. *Materialy naukovoï konferentsii, prysviachenoi pamiati I.Pankevycha 22-24 zhovtnia 1992*. Uzhhorod. SS. 350. [in Ukrainian]

Stanynets, Yu. (1967). *Zghadaïemo...: Do 60-richchia z dnia narodzh. Mykolai Bozhuk* [Let's Remember...: To the 60th Anniversary of the Birth of Mykola Bozhuk]. *Duklia*. № 1.

Gabor, V. (2017). *Zhinochy i rukh u Karpatskii Ukraini: natsionalni, sotsialno-politychni ta kulturno-osvitni aspekty (Za materialamy zhinochoi presy Halychyny 1938-1939 rr.)* [The Women's Movement in Carpathian Ukraine: National, Socio-political and Cultural-educational Aspects (Based on the Materials of the Women's

Press of Halychyna 1938-1939)]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*. Vyp. 7, ss. 197-217. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2017_7_13 (data zvernennia 12.04.2024). [in Ukrainian]

CHILD-CENTRISM OF EDUCATION IN THE CREATIVITY OF THE WRITERS OF TRANSCARPATHIA (20-30s of the 20th century)

Tetiana Pantiuk

Doctor of Sciences (in Oedagogy), Professor,
Head at the General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
Drohobych, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0672-9663
e-mail: pantyuk.tetiana@gmail.com

Alla Revt

PhD (Education), Associate Professor,
Associate Professor at General Pedagogy and Preschool
Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
Drohobych, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8006-6186
e-mail: alla_revt@ukr.net

Abstract. In the first half of the 20th century child-centered education becomes one of the most important ideas that were decisive for most pedagogical directions at that time. Child-centrism entered the history of education as a pedagogical trend or a peculiar worldview regarding child education.

In the article, the authors analyzed and substantiated the issue of the content and essence of understanding the problem of childhood and child-centered education through the prism of the creativity of Transcarpathian writers and literati of the 20s and 30s of the 20th century. The main ideas and content of child-centered education are analyzed. Their dependence on historical and political events, social circumstances, family traditions, material condition of the community and family, prevailing family values is determined.

The authors made an attempt to determine the conditions of the optimal model of education at that time, taking into account the principles of humanism, democracy, child-centrism, contrary to the social circumstances of the studied period, because the understanding of child-centrism contributes to a holistic vision of pedagogy in the context of history.

The study of the historical aspect of this scientific problem allows future researchers to understand the ambiguity of the pedagogical vision of child-centered education, the terms that were introduced into circulation by representatives of

various pedagogical and literary currents, the meaning that was invested in this concept.

It is noted that the 20s - 30s of the 20th century. became a period of intense spread of child-centered ideas in Ukraine and beyond. In the domestic educational space, this stage is characterized by the growing importance of social education, which is based on the ideas of reformist pedagogy. The article talks about the importance of tracing the historical vision of Transcarpathian writers on child-centrism pedagogy, which makes it possible to trace the development of the problem from the period of its formation and popularization to its decline and rebirth in modern Ukrainian education.

Keywords: education, personality, formation, content of education, Transcarpathian writers, child-centeredness, traditions.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2024 р.